

Změna

Ladislav Hejdánek

♦ poznámky, česky, vznik: 10. 1. – 21. 9. 1958 ♦ poznámka: rukopisné poznámky ve dvou sešitech
A5: „Změna (1) (poznámky)“ a „Změna (2) (průběh prací)“

♦ notes, Czech, origin: 10. 1. – 21. 9. 1958

ad: Victor Stern, „*Raum, Zeit, Bewegung etc.*“

Aufbau-Verlag Berlin 1955²

ad (14)³ Stern uznává, že nelze mluvit o nějakém jednotném, sjednoceném pohybu nekonečného vesmíru jako celku, tj. celého světa. Čím to však je, to nezkoumá. Je zřejmé, a on to sám říká, že prostor (jako forma existence hmoty) lpí na hmotě. V tom smyslu že se tedy hmota nemůže pohybovat v prostoru. Přistupuje-li proto k tomu, aby ukázal, že o pohybu můžeme mluvit jenom u částí (a to všech částí) světa, tj. u nejrůznějších částic hmoty (nebo i větších shluků), zapomíná dodat, že i na každé takové jednotlivé částici hmoty rovněž lpí prostor, a že tedy ani ona se nemůže pohybovat v tomto *svém* prostoru. Je zřejmé, že můžeme – a zároveň musíme – udělat jen jediný závěr: to, čemu říkáme „pohyb v prostoru“, je špatný pojem a zůstane jím, dokud není vyjasněna okolnost,⁴ že jiný je subjekt pohybu a jiný opět je subjekt onoho prostoru, v němž se pohyb uskutečňuje. Jinak řečeno: každá hmotná částice (podobně i shluk takových částic, prostě každý hmotný útvar, každé těleso) nese s sebou svůj vlastní prostor. Těleso se však nemůže pohybovat – pochopitelně – v tomto svém vlastním prostoru, neboť jej nese, unáší s sebou; pohybuje-li se tedy skutečně, může tak činit pouze v prostoru (resp. v prostorech) náležejícím jinému tělesu (jiným tělesům), potřebuje tedy k svému pohybu jiná tělesa, která s sebou nesou jiné prostory. To ovšem zároveň znamená, že v tzv. prázdném prostoru není žádný pohyb možný. Pohyb se nesmí vázat na prázdno; tedy to, v čem se pohyb děje, není nikdy prázdný prostor. A na tomto místě docházíme k tomu, že se už dostalo příslušného názvu v moderní přírodovědě (fyzice), totiž k poli. Každý pohyb je pohybem v poli, ale zároveň pohybem pole. Těleso, které se pohybuje, vytváří kolem sebe pole (a to je ostatně stejně nepřesně řečeno, neboť pole je kvalitou tělesa, je od něho neodlučitelné) a i s tímto polem se pohybuje v jiných polích nesených jinými tělesy. Všeobecné překrývání polí nedovoluje, abychom mluvili o pohybu jednoho pole v jiném poli, neboť i toto druhé pole se zároveň pohybuje v prvním. Jde tedy spíše o vzájemné posuny, resp. přesuny polí přes sebe (lépe: skrze sebe) čili o změnu ve vzájemném prostupování těles. Odtud je jasné, že celý problém tzv. mechanického pohybu je ve staré, mechanistické koncepci přemísťování v absolutním prostoru; ve skutečnosti takový čistě mechanický pohyb neexistuje. Můžeme ovšem při zkoumání změny pominout metodicky vše, co se nevejde do často užitečného konceptu mechanického přemísťování, ale musíme si být stále vědomi omezené platnosti tohoto pojmu. Přísně teoreticky vzato, mechanický pohyb jakožto přemísťování je výmyslem nebo alespoň silným (a často násilným) zjednodušením, které jenom v docela úzkém oboru může

¹ Jde o rukopisné poznámky ve dvou sešitech A5: první je označen „Změna (1) (poznámky)“, druhý „Změna (2) (průběh prací)“. – Pozn. red.

² V. Stern, *Raum, Zeit, Bewegung im Lichte der modernen Naturwissenschaft*, Berlin 1955. – Pozn. red.

³ Tamt., str. 14. – Pozn. red.

⁴ Původně „skutečnost“; „okolnost“ nadepsáno nad tímto slovem, které však není přeškrtnuto. – Pozn. red.

přinést cenné služby, ale obecně je nepřípustné. A tak i sám pohyb (mechanický) je třeba zahrnout pod obecnější kategorii změny.

ad (15/16)⁵ Stern se velice mýlí, domnívá-li se, že se s tělesem pohybuje jen prostor, který jím je zaujímán. Zapomíná, staví-li svou řečnickou otázku (str. 16, ř. 15–16), že kolem tělesa je ještě pole jeho působení. Co je tento unášený prostor jiného než právě pole působení? To všechno vyplývá z prosté úvahy. Kdyby byl prostor jenom všude tam, kde je nějaké těleso, co by pak bylo to, co nezaujímá žádné těleso, ale co je mezi různými tělesy? Pak buď musíme připustit prázdný prostor, který ovšem nemůže být při žádném pohybu unášen, a pak nezbude než odlišit od tohoto prázdného prostoru prostor tělesem zaujímaný, který je unášen. Což vede k zřejmým absurdnostem.

21. IX. 58

Není těžko rozhodnout problém terminologický. Slovo změna nevyhnutelně s sebou nese svrchní tóny čehosi percipovaného: poukaz, že se cosi změnilo, je poukazem na rozdíl, diskrepanci mezi předchozím stavem a stavem následným. Tato diskrepance je nutně srovnáním dvou výseků, resp. průřezů, které spolu bezprostředně nesouvisejí. Vždyť v naprosté většině případů (ne-li vůbec vždy) nejsme vůbec s to vnímat infinitezimální „změnu“, která nastane v infinitezimálně krátkém okamžiku. Proto můžeme plným právem rozumět změně jako čemusi závislému na perspektivě, resp. jako čemusi, co se objeví v „abstraktním“ srovnání (raději bychom ovšem hned poukázali na subjektní přístup vůbec, tedy „srovnání“ – syntetický akt ve smyslu daleko širším).

V té souvislosti stojí za to připomenout empiristický názor, že změna jako vněm se skládá z prvků, které nejsou vněmem (viz: Russell, *The Analysis of Matter* 1927, str. 281).⁶

Budeme tedy rozumět změnou skutečnost, kdy něco, co tu bylo, už tu není, zatímco naopak něco, co tu nebylo, nyní tady jest. V tomto pojetí už je skryto i to, že srovnání, bez něhož takováto změna není zřejmě myslitelná, je bezpodmínečně vázáno na nějaký syntetizující akt nějakého subjektu (resp. nějaké řady subjektů). Tato nevlastní syntéza hraje důležitou, základní úlohu tam, kde ve skutečnosti stojí proti sobě konec jedné události a počátek jiné události. Naproti tomu je taková nevlastní syntéza zbytečná a vedlejší tam, kde samo jádro „změny“ (v jiném ovšem už významu) je plností dění. To jest tam, kde jde o přechod počátku události přes její průběh ke konci.

Výrok „něco se mění“ se nenápadně proměňuje ve výrok „mění se něco“ atd. Odtud se zřetelně svažuje další uvažování stále více k podtrhování neměnného a oslabování významu změny, v posledu k jejímu popření. Proto je třeba sám výrok „něco se mění“ <pokládat> za pouze konvenční, ve smyslu přísné exaktnosti teoretické však chybný, nesprávný. Je třeba naopak říkat, že změna se utváří, krystalizuje v něco. V tomto smyslu pak Aristotelovo „změna se děje

⁵ V. Stern, *Raum, Zeit, Bewegung im Lichte der modernen Naturwissenschaft*, str. 15–16. – Pozn. red.

⁶ B. Russell, *The Analysis of Matter*, London – New York 1927, str. 281. – Pozn. red.

z něčeho v něco“ (*Metafysika*] 1946 / str. 124)⁷ neznamená nic leč poukaz na to, že změna po dočasné krystalizaci v něco (1) opustila tuto krystalizační formu a přešla v jinou, v jiné něco (2). Ovšemže pak otázka, co je to ta změna, jež přechází z jedné formy do jiné, je nevěčná, protože opět hledá „něco“, tj. věc, předmět, nějakou konstantu. Naším úmyslem je však popřít jakoukoli takovou konstantu, z níž by bylo nutno vyjít při zkoumání změny. Změna sama je cosi primárnějšího než jakákoli věc, konstanta, předmět.

Změna (2) (průběh prací)

21. IX. 58

(Předběžný rozvrh)

1. Dnešní postavení problematiky změny
2. Co rozumíme změnou?
3. Změna jako konec a / nebo⁸ počátek
4. Změna mezi počátkem a koncem
5. Událost, dění: vlastní problematika
6. ⁹

⁷ Aristotelés, *Metafysika*, přel. A. Kříž, Praha 1946, str. 124 (*Met.* IV,8,1012b28–29); srv. také pozdější vydání: *Metafyzika*, Praha 2021⁴, str. 118. – Pozn. red.

⁸ Slova „a“ a „nebo“ jsou napsána nad sebou uprostřed řádku. – Pozn. red.

⁹ Zde text končí; dále v sešitě pokračují příležitostné poznámky z 6. 6. 1963, 7. 6. 1963, 14. 7. 1963, 16. 7. 1963 a 17. 7. 1963. – Pozn. red.